

Tahsin Yücel'in "Vatandaş" Adlı Romanı Üzerine Bir İnceleme

An Analysis Of Tahsin Yücel's Novel "Vatandaş"

İnceleme Makalesi

Makale Bilgisi

Atıf: Derhem, E. G. (2025). Tahsin Yücel'in "vatandaş" adlı romanı üzerine bir inceleme. *Heterotopic View*, 3(1), 127-136. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15715251>

Gönderildiği Tarih: 05.02.2025

Kabul Edildiği Tarih: 19.04.2025

Etik Beyan: Araştırmmanın yürütüldüğü süreçte gerekli etik ilkelere uyulduğu yazar tarafından beyan edilmiştir. Bu çalışma, "Tahsin Yücel, Vatandaş, Can Yayınları, İstanbul, 2012, 142 sayfa, ISBN: 978-975-510-676-2" künyesine sahip eser üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Finansman Beyanı: Yazarlar, bu çalışma için herhangi bir kişi, kurum ya da kuruluştan maddi destek alınmadığını beyan etmiştir.

Benzerlik Taraması: Yapıldı-[Turnitin.com](https://www.turnitin.com).

Değerlendirme: Çift Taraflı-Kör Hakemlik

Hakem Sayısı: 2 (iki)

Lisans: [Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License\(CC BY-NC-ND 4.0\)](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Review Article

Article Information

Citation: Derhem, E. G. (2025). An analysis of Tahsin Yücel's novel "vatandaş". *Heterotopic View*, 3(1), 127-136. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15715251>

Date Received: 05.02.2025

Date Accepted: 19.04.2025

Ethical Statement: The author declared that the necessary ethical principles were followed during the research process. This study was carried out on the work with the imprint "Tahsin Yücel, Vatandaş, Can Yayınları, İstanbul, 2012, 142 sayfa, ISBN: 978-975-510-676-2".

Grant Statement: The authors declared that this study did not receive financial support from any person, institution or organization.

Plagiarism Checks: Yes-[Turnitin.com](https://www.turnitin.com).

Review: Double-blind

Reviewers: 2 (Two)

Licence: [Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License\(CC BY-NC-ND 4.0\)](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

HETEROTOPIC VIEW

Journal homepage: www.heterotopicview.com

Tahsin Yücel'in "Vatandaş" Adlı Romanı Üzerine Bir İnceleme

An Analysis of Tahsin Yücel's Novel "Vatandaş"

Ertuğrul Gazi DERHEM¹

Öz. Hikâye, roman, eleştiri, deneme, çeviri gibi birçok edebî türde eserler ortaya koyan Tahsin Yücel, Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatının önemli yazarları arasına adını yazdırmıştır. Hikâye ve romanlarında insan ruhunun derinliklerine nüfuz ettiği görülen yazar, eserlerinde kullandığı göndermeler ve ironilerle dikkat çeker. Yazar bu çalışma kapsamında ele alınan romanı *Vatandaş*'ta da bu teknikleri açık bir biçimde kullanır. Toplumsal bir eleştiri bağlamında ele alınabilecek olan romanın kahramanı Şaban Baş'ın içinde yaşadığı topluma açıkça yabancılaştığı görülür. Bu yabancılaşmayla birlikte uysal Şaban Baş ile cesur Volkan Taş arasında kalan başkahraman, nihayetinde Vatandaş olarak kalmayı tercih eder ve isimsiz bir direnişe katılma yolunu seçer. Umumi tuvalet kapılarının arkalarına içinden geçenleri yazarak, kimsenin dile getiremediği şeyleri söyleyerek kendisini rahatlatır. Dış dünyaya döndüğünde ise tekrar sıkıntıya düşer ancak burada da annesine benzeyen bir kadınla evlenerek kendisine imgesel bir kapı açar. Bu evlilik sayesinde kısmen de olsa imgesel tatminler yaşayan Vatandaş'ın genel itibarıyla imgesel ile simgesel arasında bocaladığı ve sıkıntılı olduğu görülür. Bu çalışmada ruhsal hâlini kendi dilinden açığa vuran Şaban Baş/Vatandaş'ın psikolojisi, psikanalitik kuramlar ışığında incelenmeye çalışılacaktır. Bu noktada Fransız psikanalist Jacques Lacan'ın psikanaliz kuramı temel olarak alınacaktır. Diğer psikanalistlerin de görüşleriyle desteklenecek çalışmanın amacı Vatandaş'ın patolojik yönlerini ortaya çıkarmak değil; metindeki imgelerden yola çıkarak Vatandaş'ın eylemlerine bir anlam vermeye çalışmak olacaktır.

Anahtar Sözcükler: Edebiyat, Tahsin Yücel, Psikanaliz, Jacques Lacan, Yabancılaşma

Abstract. Tahsin Yücel, who produced works in many literary genres such as stories, novels, criticism, trial and translation, has written his name among the important writers of Turkish literature in the Republican period. The author, who is seen to penetrate the depths of the human soul in his stories and novels, draws attention with the references and ironies he uses his works. The author explicitly uses these techniques in his novel *Vatandaş*, which can be considered within the scope of his study. Şaban Baş, the protagonist of the novel, which can be considered in the context of social criticism, is clearly alienated from the society he lives in. With this alienation, the protagonist, torn between the docile Şaban Baş and the brave Volkan Taş, ultimately prefers to remain a Vatandaş and chooses to join an anonymous resistance. He comforts himself by writing on the backs of public restroom doors, saying things that no one else can say. When he returns to outside world, he falls into trouble again, but here, too, he opens an imaginary door for himself by marrying a woman who resembles his mother. Vatandaş, who partially experiences imaginary satisfactions thanks to this marriage, is generally seen to be floundering and troubled between the imaginary and the symbolic. In this study, the psychology of Şaban Baş/Vatandaş, who reveals his mental state through his own language, will be analyzed in the light of psychoanalytic methods. At this point, the methodology will be based on the teaching of French psychoanalyst Jacques Lacan. The aim of the study, which will be supported by the views of other psychoanalysts, will not be to reveal the pathological aspects of Vatandaş, but to try to make sense of Vatandaş actions based on the images in the text.

Keywords: Literature, Tahsin Yücel, Psychoanalysis, Jacques Lacan, Alienation

1. Giriş

İnsanın duygu ve düşünce yapısı, tecrübeleri ve hayat karşısındaki tutumu edebî eserlerin temelini oluşturur. Bu noktadan yola çıkarak güzel sanatların bir dalı olan edebiyatın ana kaynağının/malzemesinin insan olduğunu vurgulamak gerekir. Andre Green'in deyişiyle edebiyat, ruhsal gerçekliklerden bir şeyler iletmeyi denemeye yarayan bir araçtır (2018, s. 26). Öyle ki yüz yıllardır yazarlar ve şairler, bu araç vesilesiyle insana ait birçok bilinen veya bilindiği hâlde kolayca söze dökülemeyen noktaları açığa vurmuşlardır. Böylelikle bilinçdışı arzularını kolayca ifade edemeyen bireylerin de teselli ve rahatlatma bulmalarını mümkün kılmışlardır (Freud, 2018, s. 445).

¹ Dr., Millî Eğitim Bakanlığı, Türkiye

Yaklaşık yüz yıllık bir maziye sahip olan psikanaliz bilimi de tıpkı edebiyat gibi insan psikolojisi üzerine inşa edilmiş bir bilim dalıdır. İnsan psikolojisini derinlemesine inceleyerek, insanın duygu ve davranışlarını anlamlandırmaya çalışan ve sağaltıcı etkisiyle olumsuz ruhsal sıkıntılarının önüne geçmeye çalışan psikanaliz ile tüm mevcudiyetiyle insanı anlatan edebiyat arasında yıllar içerisinde sıkı bir bağ oluşmuştur. Öyle ki psikanalizin önde gelen isimlerinden Sigmund Freud, Otto Rank, Carl Gustav Jung gibi isimlerin psikanalitik araştırmalarında sıkça edebî eserlere başvurdıkları görülür. Bu noktada şunu vurgulamak gerekir ki, bütün bu psikanalistlerin amacı edebî ürünü ortaya koyan sanatçıyı patolojik bir şekilde göstermek değildir. Psikanalitik araştırmalarda edebî eserlerden sıkça faydalanmanın en önemli sebebi bahsedildiği gibi iki disiplinin de insanı merkeze almasıdır. Ayrıca sanatçıların eserlerinde insana ait durumları daha rahat ve açık bir biçimde sunabiliyor olmasının başka bir deyişle bastırılan arzuların özgürce sanat eserlerinde dile getirilebilmesinin de psikanalitik edebiyat kuramının ortaya çıkmasında etkili olduğu söylenebilir. Freud'un söz konusu çıkarımla ilgili görüşü de bu yöndedir:

Freud'a göre sanat, isteklerin doyumunu engelleyen gerçeklik ile isteklerin özgürce doyurulabildiği düşlemsel dünya arasında bir ara alandır ve ancak bu alanda ilkel insanın tümgüçlülük arayışı tümüyle karşılanabilir ve narsisizmin yüceltilmesi mümkün olur. (Özeren, 2021, s. 17)

Bu çalışmada Tahsin Yücel'in *Vatandaş* adlı romanı psikanalitik yöntem ışığında incelenecektir. Yazarın 1954 yılında yayımlanan *Uçan Daireler* adlı hikâye kitabında on sayfalık bir hikâye olarak yer alan "Vatandaş", 1964'te yazar tarafından Fransızca olarak baştan yazılır. 1975 yılına gelindiğinde hacim olarak roman boyutuna ulaşan eser, 1996'da son hâlini alır (Özkan, 2001, s. 155). Eylemleriyle topluma hizmet etmeye çalışan; fakat gelinen noktada toplumsal yaşamdan bir o kadar uzak görünen "Vatandaş" (Şaban Baş-Volkan Taş), kendisine sığınacak bir yer arayan, kendi hâlinde biridir. Roman, başından sonuna kadar *Vatandaş*'ın okuyucunun görmediği; ancak orada olduğunu sezdiği bir yabancıya hitabı şeklinde ilerler. *Vatandaş*'ın ayna karşısında kendi kendisiyle konuşur gibi rahatça duygu ve düşüncelerini ifade etmesi, onun psikanalitik incelemeye alınmasını kolaylaştırır. Ancak vurgulamak gerekir ki bu çalışmadaki asıl amaç roman karakterinin patolojik yönlerini incelemek değil; romandaki imgelerden yola çıkarak ortaya konan edebî ürüne dair farklı bir bakış açısı ortaya koymaktır. Bu noktada çalışmanın genelinde Fransız psikanalist Jacques Lacan'ın psikanaliz kuramı temel alınacak; ayrıca diğer psikanalistlerin görüşlerinden de faydalanılacaktır.

2. Jacques Lacan'ın Psikanalitik Kuramına Kısa Bir Bakış

Psikanalizin kurucusu olan Sigmund Freud'un, bu bilimin bir veba olarak kalmasını sağlayan psikanalist (Castanet, 2017, s. 15) olarak tanımladığı Jacques Lacan, psikanaliz biliminin Freud'dan sonra yolundan sapıp düştüğünü düşünür ve ortaya koyduğu kuramla tekrar Freud'a dönmeyi amaçlar. Bu noktada Lacan'ın öğretileriyle Freud'un kuramını bir adım daha öteye taşıdığını söylemek yanlış olmaz. Psikanalizin yegâne amacının insana "sen busun" demenin yolunu açmak olduğunu düşünen Lacan'ın kuramı yıllar içerisinde yarattığı tartışmalar, yorumlar, eleştiriler psikanalistlerin dünyasını aşmış, felsefecilerin, insan bilimcilerinin, edebiyat, sanat, sinema eleştirmenlerinin bir bölümünü de içine alır (Soysal, 2009, s. 217).

Jacques Lacan'ın psikanaliz kuramı onun insani gerçekliğin üç asli düzlemi olarak adlandırdığı simgesel, imgesel ve gerçek dönemlerine odaklanılarak kavranır (Lacan, 2012, s. 16). Lacan'ın simgesel dönem olarak adlandırdığı dönem, çocuğun dilin/kültürün alanına girdiği dönemdir. Bu alan hâlihazırda mevcut olan bir alandır ve hayata gözlerini açan insan kendisine sunulan bu alana istemese de dâhil olmak durumundadır çünkü simgesel yapı, kişinin "özne" olarak var olabilmesi için gerekli bir yapıdır. Özne bu alana girerek ölümcül varlığına bir anlam verebilmeli, nerede ve nasıl olduğunu bilmeden dünyada kendine bir yer edinmelidir (Abrevaya, 2017, s. 39). Öznenin bu alana girmesi ise, Oedipus kompleksiyle gerçekleşir. Karşı cins ebeveynine karşı tutkulu duygular besleyen çocuğun (Lacan'da hem kız hem erkek çocuğu için bu ebeveyn annedir) Lacan'ın "Babanın Adı" olarak metaforlaştırdığı söylemle Oedipus karmaşasını çözmesi ve bu duygularına ket vurması gerekir. Bu dönemi sağlıklı bir şekilde atlatan çocuk, ebeveynlerinin ahlak yapılarını benimser ve bu benimseme sayesinde ebeveynlerinin yasaklarını içselleştirir (Nasio, 2012, s. 46). Bu noktada vurgulamak gerekir ki "Babanın Adı" sembolik bir kavramdır. Burada baba, gerçek bir baba olabileceği gibi, çocuğa yakın bir başka kişi, devlet, Tanrı veya çocuğu simgesel yönlendirebilecek annenin söylemi de olabilir: "Kanlı canlı bir baba hızlıca ve otomatik olarak babasal işlevi yerine getirmez, yaşayan gerçek bir babanın yokluğu da hiçbir şekilde baba işlevinin var olmadığını otomatik olarak garanti etmez." (Fink, 2016, s. 124).

Bu söylem çocuğu kültürün dünyasına bağlayacak olan Oidipal özdeşleşme sürecini başlatır ki (Tura, 2016, s. 186) Babanın Adı sayesinde simgesel döneme adım atan çocuk imgesel dönemin yalnızca iki kişilik (anne-çocuk) ilişki girdabından çıkar ve bir özne olarak kültürün içerisinde kendisine yer bulur. Babanın söyleminin olmadığı veya eksik kaldığı durumlarda ise çocuk, narsistik hazların baskın olduğu imgesel dönemde saplanır kalır ve hayatı boyunca bu döneme tekrar ulaşabilme arzularıyla psikotik davranışlar sergilemeye başlar.

Yukarıda söz edildiği gibi imgesel dönem anne (veya anne yerine geçebilecek kişi)-çocuk ilişkisinin dış dünyaya kapalı bir şekilde yaşandığı dönemdir. 6-18 aylık bebeğin içinde bulunduğu bu dönem bebek tarafından yoğun narsistik hazların deneyimlendiği bir dönem olarak görülür. Bu dönemdeki kilit kavram çocuğun bütünlük ve yabancılaşma duygularını birlikte hissettiği “Ayna Evresi”dir (Lacan, 2022, s. 67). Ayna evresindeki çocuk, bu zamana kadar parçalı olarak deneyimlediği bedenini kendisine seçtiği imge (genelde anne) sayesinde bir bütün olarak hissetmeye başlar. Aynı zamanda bu dönemde bütün ihtiyaçları annesi tarafından karşılandığından kendisini her şeye gücü yeten biri olarak duyumsar. Bu noktada denilebilir ki, ayna imgesinin benimsenmesinin ve ona sınıksız bağlanılmasının nedeni, bu imgenin beraberinde getirdiği doyum verici bütünlük deneyimiyle ilgilidir (Vanheule, 2022, s. 49). Başka bir deyişle ayna imgesi, çocuk tarafından hissedilen parçalı beden gerçekliğini maskeleyen imgesel bir mükemmellik ideali olarak işlev görür (Brenner, 2024, s. 273). Bu noktada “maske” ifadesi dikkate değerdir; çünkü bir zaman sonra çocuk, aynadaki imgenin kendisine ait olmadığını anlayacak ve hayal kırıklığına uğrayarak bir yabancılaşma hissedecektir. Lacan’a göre hem narsistik hazların yaşandığı hem de hayal kırıklığının yaşandığı bu dönem “ben”in temellerinin atıldığı bir dönemdir. Babanın adıyla simgesel düzene giren özne için imgesel dönem sürekli arzulanan, eksikliği bir ömür taşınacak bir dönem olarak kalır. Lacan’ın objet petit a (küçük a nesnesi) adını verdiği arzu nesneleriyle özne, eylemleriyle imgesel döneme dönmeye çalışsa da bu imkânsız bir durum olarak göze çarpar. Simgelele dâhil olmayı başarmış özne küçük a nesneleriyle ancak küçük doyumlar elde edebilir ki bu doyumlar da deyimi yerindeyse saman alevi gibidir. Fakat ne kadar kısa da sürse özne, bu doyumun peşinden bir ömür koşar: “(...) imgeselde bir anlığına yakaladığını hissettiği, fakat sonradan kaybettiği o yoğun tatmin, bütünlük ve öz kimlik duygusunu bilinçdışı düzeyde aramayı sürdürür.” (Mansfield, 2021, s. 74) Simgesel düzenden kopan veya bu düzene dâhil olmayı başaramayan kişi, imgeselin girdabında hapsolür ve psikotik davranışlarda bulunur.

Lacan’ın “Gerçek” olarak adlandırdığı dönem ise hiçbir şekilde anlamlandırılmayan, herhangi bir şekilde gösterilip, ifade edilemeyen bir dönemdir. Bu noktada gerçek, kesin olarak simgeselleştirmeye direnen bir dönem olarak görülür (Cléro, 2011, s. 55). Genellikle travmatik olaylarda kendini gösteren gerçek, travma esnasında herkesin başına geldiği gibi hissedilen ancak dile getirilemeyen bir şey olarak kalır. Şunu da vurgulamak gerekir ki gerçek ile gerçekliği birbirine karıştırmamak gerekir. Öyle ki gerçeklik denilen mefhum simgesel döneme ait bir kavramdır ve simgeselin kuralları dâhilinde açıklanabilir.

Çalışmamıza konu olan *Vatandaş* romanının başkahramanı Şaban Baş da karşımıza simgesel düzene girememiş, imgeselde hapsolmüş bir kişi olarak çıkar. Aşağıda değinileceği gibi her eylemi ile kendisine imgeselde bir alan açmaya çalışan Vatandaş’ın imgesel doyumunu hep eksik kalır. Fakat yine de o, bu arayıştan bir türlü vazgeçemez.

3. Simgeselden Kaçış/Simgesel Yabancılaşma

Simgesel alan, en kısa hâliyle dilin/kültürün alanına karşılık gelir (Şen, 2015, s. 1984). Özellikle Freud’da üstben/süperego gibi kavramlara denk düşen simgesel alana bireyin girmesi imgesel hazlardan vazgeçmesine, farklı şekilde ifade edilirse doğru şekilde yönlendirilip (anne-baba tarafından) imgesel arzularını bastırmasına bağlıdır. Freud’un (2011) vurguladığı gibi uygarlığın büyük ölçüde içgüdülerin yadsınması üzerine kurulmuş olduğunu, ön koşulunun tam da güçlü içgüdülerin tatmin edilmeyişi (bastırılması, dışlanması, vs.) olduğunu görmemek olanaksızdır (s. 55). Bu şekilde simgesel alana dâhil olan ve özne olmaya hak kazanan bireyin yaşamı boyunca imgesel arzularına dönmeye çalışması bir noktaya kadar yadsınamaz ancak simgeseli içselleştiremeyen ve istemeden de olsa imgelele fazla meyleden bireyin yaşam standardı oldukça aşağıya çekilir. Bu nedenle denilebilir ki simgesel düzenin inkârı, yalnızca insanların sosyal değişimine katılmayı reddetmekle kalmaz, psikoza oluşturan başarısız etkileşim ve iletişim alanına da sevk olunmak demektir (Sprengnether, 2023, s. 226).

Dilin düzeninde “özne” olarak yer alan bireyin, en önemli özelliklerinden birisi adıdır. Zira bir şeyin var oluş kazanması için dile dökülmüş, dille ifade edilmiş, sembolleştirilmiş olması gerekir (Fink, 2019, s. 182). Adsızlığın tercih edilmesi ise, simgesel

düzenden bir kaçış olarak görülür. Nitekim romanın başkahramanı olan Vatandaş, gerçek adı olan Şaban Baş'ı kullanmak istemeyerek açıkça simgesel karşı cephe alır. Öyle ki kendisini dinleyen kişiye adının dünyanın en zavallı, en döküntü, en kambur adı olduğunu söyler ve onu kabullenmediğini açıkça vurgular: “Neden saklamalı, sırtımdan atmaya gücüm yetmez ya, içimde pek taşımam onu.” (Yücel, 2012, s. 67). Gerçek adına karşı bu şekilde tavır alan Vatandaş, bir haksızlıkla veya kötü bir şeyle karşılaştığında ise kendisine Volkan Taş adını yakıştırır ve bu isim altında kendisini daha güçlü hisseder. Ancak Vatandaş'ın içinde bulunduğu buhran hâlinin onu açıkça kimliksizleştirdiği görülür. Gelineen noktada gerçek adı Şaban Baş'ın getirdiği eziklik duygusu ile Volkan Taş'ın benimsenme arzusu arasında sıkışıp kalan karakter kendisini yalnızca bir “Vatandaş” olarak nitelemeye başlar. Onun bu isimle rahatlama hissetmesinin nedenine bir sonraki bölümde değinilecektir fakat kısaca söylemek gerekirse o, bu adı kullanarak umumi tuvalet kapılarının arkalarına içini dilediği gibi döker ve bu yazılara “Vatandaş” olarak imza atar. İçini dökmenin vermiş olduğu bu rahatlık ve diğerleri tarafından tanınmama hâli ona huzur verir: “Yazılarımın altına gerçek adıma koymaya kalksam, bir sürü dert açılırdı başıma, sanatımı sürdüremezdim, eylemim güdük kalırdı. Buna gönlüm elvermedi. Kendim gibi parıltısız bir ad takma ad seçtim, onu kullandım: Vatandaş.” (Yücel, 2012, s. 17).

Adsızlığıyla diğer insanlardan farklı bir konumda yer almak isteyen Vatandaş'ın korktuğu/çekindiği isimlerin başında polisler gelir. Hatta o, insanları polisten korkanlar ve korkmayanlar olarak ikiye ayırır ve kendisini polisten korkanlar sınıfına dâhil eder: “Ben de böyleyim işte: durumum ne denli sağlam olursa olsun, polisi gördüm mü kırarım kirişi.” (Yücel, 2012, s. 12) Bu noktada polis, simgesel düzeninin koruyucusu olarak görülebilir. Çünkü o, Lacancı tabirle büyük Öteki'nin temsilcisi konumundadır ve onun eylemleri erkin erdemleridir (Zizek, 2011, s. 426). Lacan'ın psikanaliz kuramında büyük Öteki, toplumun/kültürün/dilin karşılığı olarak kullanılır ve Lacan'a göre insanın erkek ya da kadın olarak ne yapması gerektiğini hep en başından Ötekiden öğrenmesi icap eder (2013, s. 216). Hâliyle insan bu Öteki'nin koyduğu kurallar çerçevesinde yaşamını sürdürür. Bu kurallara uymayanlar veya Vatandaş gibi bu kuralları benimseyemeyenler ise polisler gibi düzenin koruyucusu konumundaki kişilerden olabildiğince kaçma yolunu seçerler fakat simgesel düzenden kaçış bireyi daha karanlık dehlizlere sürükler ki bu dehlizin adı imgeseldir. İlerleyen bölümlerde görüleceği üzere imgesel dönemde takılıp kalma, imgesel döneme saplanma kişiyi psikotik davranışlar sergilemeye iter.

Simgesel alana dâhil olamayan Vatandaş, yalnızca polislerden değil tanımadığı tüm insanlardan korkar. Onun için yabancılar ürkütücü varlıklardır ve Vatandaş onlara yalnızca sarhoşken yaklaşabilir:

Üstelik, korkak bir adamım, çok korkak bir adamım: iyiden iyiye sarhoş olmasam, tanımadığım bir adamın kitabını karalamak şöyle dursun, masasının önünde oyalanmayı bile göze alamazdım. En azından yirmi yıldır böyleyim: iyice kafayı bulmuş değilsem, her yabancı ürkütür beni. (Yücel, 2012, s. 11)

Vatandaş'ın bu sözlerinde dikkat çeken noktalardan birisi de onun sarhoşken insanlardan kaçmamasıdır. Bu durum bilinçli öznenin alkol sebebiyle bilincini yitirmesinden kaynaklanır. Zira üstbenin alkolle veya başka geriletici durumlarla hızla etkisini kaybettiği görülür (Tura, 2017, s. 98). Üstbenin/büyük Ötekinin etkisinin kaybolması ise, Vatandaş örneğinde olduğu gibi öznenin sınırlandırıcı kurallar silsilesinden uzaklaşması ve ağzına geleni özgürce dile getirmesine neden olur.

4. İmgesel Döneme Yazarak Ulaşma Arzusu

İmgesel dönem, çocuğun kendisini bir bütün olarak deneyimlediği dönemdir. Babanın adı ile simgesel alana giren özne, imgeseldeki bütünlüğü bir eksiklik olarak duyumsar ve her zaman için o bütünlüğe tekrar kavuşma arzusunu içinde taşır. Bu kavuşma arzusu, bütünlüğü tekrar yakalayabilme düşüncesi öznenin sürekli bir arayış içerisinde olmasını da beraberinde getirir. Fakat özne, doyum ve tatmin ihtiyaçlarının tam ve acısız karşılanacağını mümkün olmadığını geç de olsa kavrar (Şen, 2015, s. 1896). İmkânsızlığı tecrübe eden özne, bu kavrayışın ardından geçici küçük tatminlerle anlık imgesel mutlulukları deneyimleyebilmenin peşine düşer. Öyle ki yazmak eylemi de dürtünün önündeki engellerin, sansürün bertaraf edildiği temsili bir eylem alanıdır ve öznenin temsili nesneler aracılığıyla kayıp nesneyle yeniden buluşmasına olanak sağlar (Güngörmüş, 2021, s. 107-108). Bu çalışma kapsamında ele alınan Vatandaş da umumi tuvalet kapılarının arkalarına yazarak hem kendisine simgesel alanda bir yer açtığını hem de kendisini daha iyi hissettiğini düşünür: “Yazarak kendi kendimi gerçekleştirdiğimi, daha somut, daha sağlam, daha gerekli bir insan olduğumu sezerim her seferinde, hem bir kopma hem bir katılma yaşarım.” (Yücel, 2012, s. 17).

Vatandaş'ın bu noktada ifade ettiği kopma ve katılma onun simgeselden kopmasına ve simgesele katılmasına işaret eder. O, yazarak simgeselin içerisinde anlamsız bulduğu mevcudiyetine bir anlam katarken; aynı zamanda bilinçdışı arzularını kısmen de olsa tatmin etmenin vermiş olduğu huzuru tadarak. Onun bu şekilde yazarak kendisini huzurlu hissetmesi bir özgürlük yanılsamasından, önceliğin (imgesel dönemin) mümkün olması hissinden doğar (Bloom, 2008, s. 125). Yazmak eyleminin getirdiği rahatlama hissine bir de kaleme aldığı yazılarda gerçek adını kullanmama tercihi eklenince Vatandaş'ın duyumsadığı huzur daha da artar. Hatta o, ancak bu şekilde yazarak gerçeklerin dile getirilebileceğini; diğer yazarların sadece birer öykünmeci olduklarını ve insanları aldattıklarını düşünür:

Kalabalıklar önünde, çığlık çığlık söylenenler söz değil, gösteri yalnızca! Bu nedenle sesler yükseldikçe gerçek sınıyor, söylevler ve söylevciler çoğaldıkça gerçek çekiliyor ortalıktan, şu dünyada gerçek diye bir şey olmuş muydu, olmuşsa neydi, yavaş yavaş bunu bilme olanağı bile kalmıyor, öykünme içinde bir öykünmedir sürüp gidiyor. (Yücel, 2012, s. 20-21)

Vatandaş'ın gerçek ismini saklayarak yazdığı tuvalet kapısı arkası yazılarla bilinçdışı arzuları daha kolay bir şekilde dile getirebileceği aşikârdır. Zira diğer yazarların metinleri ne kadar özgün de olsa bu metinler içinde bulunduğu dönemin sanat dilinin biçimsel sentaksı tarafından biçimlendirilir, şekillendirilir ve oluşturulur (Leader, 2004, s. 86). Bu kalıbın dışına çıkmak demek, içinde bulunulan simgesel alana ters düşmek demektir. Sanatçıların diğer insanlardan farklı olarak imgesel alana daha yakın oldukları düşünülse de görüleceği üzere bu durumun da bazı sınırları vardır. Ancak Vatandaş gibi kendisini gizleyerek yazanlar için imgesel nokta çok da uzak görülmemektedir. Farklı bir deyişle yazarlar, kendi bilinçdışını dile getirme cesaretine sahip olan kişilerdir (Freud, 1997, s. 221) fakat Vatandaş'ın, adsızlığıyla bunu bir adım daha öteye taşıdığı görülür.

Bu noktada romanda az da olsa değinilen ihtilal dönemi yazarlarının yazılarına dair söylenenler dikkat çekicidir. Vatandaş'a göre ihtilal dönemi yazarları birer korkaktırlar:

Sizler, yazarken de susmasını iyi bilenler, zararsız gerçeği gerekli gerçeğe yeğ tuttuğunuz, onu da başında değil, sonunda söylediğiniz için bugün yazdıklarınızı bile yazamıyordunuz o günlerde, bayağı korkuyordunuz, en açık, en basit, en eski gerçekleri bile ağzınıza alamıyordunuz, en kabadayılarınız bile çocuksu çıtlatmalarla, duyulmaz işnelemelerle yetiniyor, her şey olup bittikten sonra da bundan fırtınalar bekliyordu. (Yücel, 2012, s. 76)

Diğer yazarları eleştiren Vatandaş, onları birer uşak, birer köle olarak görürken (Yücel, 2012, s. 78) kendisini en sert gerçekleri en yüksek sesle söyleyen bir kahraman olarak görür ve kendisini bu durumlarda Volkan Taş olarak hisseder. Toplumsal veya kişisel gerçeklikleri açık bir şekilde yazan Vatandaş'ın bu eylemleriyle kendisini topluma hizmet eden bir kişi olarak görmesi de dikkate değer bir durumdur. Bu noktada şu soru sorulabilir: Simgesel alana dâhil olamayan ve ondan kaçan birinin, simgesel alana dair eleştirileri veya toplumsal endişeleri hangi bakış açısıyla okunabilir? Tespitlerimize göre bu durum, Vatandaş'ın sosyal meseleler üzerine yazdıklarıyla simgeselde kendisine bir yer açma; kişisel meseleler üzerinde yazdıklarıyla ise imgesel hazlara ulaşabilme arzusuyla ilgilidir. Onun bu uğraşının imgesel alana dönme arzusuyla daha yakından ilişkili olduğu düşünülmektedir. Vatandaşın "Yazmasam deli olacaktım" (Yücel, 2012, s. 55) sözleri bir bakıma bu savı doğrular niteliktedir. Zira imgesel dönemde takılıp kalmak beraberinde psikotik davranışlar sergilemeyi getirir. Vatandaş ise, durumun farkında olduğu için, başka bir deyişle psikoza düşmemek için kendisini yazma eylemine verir. Böylelikle yazarak kısmen de olsa bir rahatlama hissi yaşar ve simgeselin getirmiş olduğu dağılımlık/parçalanmışlık duygusundan kurtulur:

(...) her gün, yeni baştan, genel ayakyollarının dost duvarları arasında, ilk ozanın ilk dizelerini yazarken, sokaklarda bir taş gibi yüreğime oturan o yaralı kuş korkusu, o amansız bölünmüşlük, dağılımlık duygusu, o durmadan kafamı karıştıran korkunç soru bir an bile belirmiyor içimde, bir an bile, 'Kimsin sen?' diye sormuyorum kendi kendime. (...) benlik birliğe eriyor... (Yücel 2012, s. 154)

5. İlksel Nesneye (Anneye) Dönme Arzusu

Daha önceki bölümlerde değinildiği gibi anne-çocuk arasındaki dış dünyaya kapalı, dolaylı ilişki imgesel dönemin belirleyici özelliğidir. Bu dönemde ikisi de bir diğerinin arzuladığı kör eksikliklerdir (Lawrence, 2020, s. 51). Bu ilişkide çocuğun hissettiği tümgüçlülük hisleri onun narsist tavrılar geliştirmesini de beraberinde getirir. Babanın adı ile bu hislerinin yanıltıcı

olduğunu anlayan çocuk, içinde bulunduğu toplumun yasasına tâbi olur. Fakat anne ile yaşanan narsistik döneme dönme arzusu yaşam boyu süregelen bir eksiklik olarak varlığını korur. Özne, Lacan'ın küçük a nesnesi adını verdiği nesnelerle bu eksikliği doldurmaya uğraşır. Bu noktada küçük a nesneleri, kaybedilmiş ve bulunması gereken bir nesne, enstest arzusunun yasak nesnesi ve annenin bir bileşimi olarak düşünülür (Jirgens, 2009, s. 36). Özne, ne zaman bu nesnelerle birlikte imgesel dönemin narsistik hazlarını yakalayabileceğini düşünüp umutlansa sonunda aradığı tatmini bulamadan hayal kırıklığıyla birlikte başlangıç noktasına döner. Bu durum arzusunun tatmininin imkânsızlığıyla ilgilidir. Zira simgesel alandaki özne için bu tatmin imkânsızdır. Bu süreç doğası gereği döngüsel bir çizgide ilerler ve özne, çeşitli arzu nesneleri etrafında dolanır durur.

Bu doğrultuda kendisine nesneler arayan Vatandaş'a kendisini en iyi hissettiren nesne, arkadaşı Hamdi'dir. Zihninden geçenleri bir tek Hamdi'ye anlatabildiğini fakat yine de her şeyi anlatamadığını, bir şeylerin sürekli olarak eksik kaldığını söyler Vatandaş. Bu durum imgesel tatminin imkânsızlığıyla ilgilidir. Vatandaş da bu imkânsızlığın farkındadır:

Diyelim ki, evindesin, yanında en candan dostun, pencerenin önünde oturuyorsun, sokaktan çok güzel bir kadın geçti, kafanı allak bullak etti, dalıp gittin birden, dostunun yanında düş görüyorsun, saçlarının dibi terliyor. Hiç kuşkusuz, içine doğan istekten söz edebilirsin dostuna; dersen, birtakım ayrıntılara da girebilirsin; dersen, daha ileriye gidersin; düşünüyü gerçeğe dönüştürme konusunda yardım istersin dostundan. (...) Ama uyanık düşünde iyiden iyiye ilerledikten, seni bu kadından ayıran bütün engelleri kaşla göz arasında sildikten sonra, birdenbire dostuna dönüp de, 'Tamam, oldu işte! İşte bak, kollarımın arasında! Nasıl da kendinden geçmiş!' diyebilir misin? Hayır, diyemezsin, dostum. (Yücel, 2012, s. 25)

Hamdi, Vatandaş için onu bu imkânsızlığa en çok yakınlaştıran arkadaş konumundadır. Lakin bir süre sonra Hamdi'nin sürgün edilmesiyle birlikte Vatandaş da en iyi nesnesini kaybetmiş olur. Vatandaş, arkadaşı Hamdi'nin gidişinin ardından yeni bir nesne arayışına çıkar. Öyle ki arzu, arzu etmeye devam etmek için yeni eşler bulmak ister (Recalcati, 2022, s. 32). Bu doğrultuda aynı iş yerinde çalıştığı bir kadınla nişanlanan Vatandaş, kadını çok sevmesine rağmen ondan ayrılmak zorunda kalır. Çünkü eskiden zengin olan kadın annesinin ısrarlarıyla tekrar eski zenginliklerini elde edebilmek için terfi peşinde koşar. Bundan dolayı da işkolik tavırlar sergiler ve simgesel alana ayak uydurmuş bir kadın profili sergiler. Ancak Vatandaş'ın böyle bir derdi yoktur. Onun arzusu nişanlısıyla bütünleşmek, ikiden bir olmaktır. Bu nedenle de başka şeylerle uğraşmak istemez; kendi evinde nişanlısıyla baş başa kalmak ister. Başka bir deyişle o, imgesel arzularına ulaşmanın derdine düşmüştür. Fakat olaylar Vatandaş'ın beklediği gibi gerçekleşmez; çünkü ikilinin öncelikleri farklıdır. Vatandaş ısrarcı tutumu, genç kadının planlarıyla çakışır ve sonuç olarak nişanları bozulur. Vatandaş'ın bu ilişkiden vazgeçmesinde nişanlısını aldattığı soğan kokan kadınla yaşadığı ilişkinin de etkisi büyüktür. Nişanlısından beklediği karşılığı alamayan Vatandaş, nişanlı kaldığı süre içerisinde imgesel bir alan aramış ve bu yaşı geçmiş kadınla nişanlısını aldatmıştır.

Soğan kokan kadın Vatandaş'ın komşusudur. Belli bir süre sonra yakınlaşan ikili, yasak bir ilişki yaşamaya başlar. Vatandaş her ne kadar soğan kokan kadından tiksinsin de onunla bir araya gelmekten kendisini alıkoyamaz. Çünkü bu kadının kokusu ona annesiyle ve ablasıyla beraber yattığı geceleri çağırıştırır:

(...) önce burnumda, yüzümde, alımda, ensemde, sonra bedenimde, tüm benliğimde, anamla ablamın sıcak soluklarını duyardım, solukları da her zaman bir keskin soğan kokusuyla yüklü olurdu, katlanılmaz bir bulantıyla doldurdu içimi, kusmamak için sonsuz çabalar harcardım. Ne yapsam, olmazdı. (Yücel, 2012, s. 48)

Soğan kokan kadınla birlikte Vatandaş'ın bilinçdışı arzuları hareket geçer. O, bu ilişkiden her ne kadar rahatsız olsa da imgesel döneme ulaşma arzusuna yenik düşer. Freud, Narsizm Üzerine ve Scheber Vakası adlı eserinde iki tip nesne seçiminden bahseder: narsistik ve yaslanma tipi nesne seçimi. Bunlardan yaslanma tipi nesne seçimi genel olarak erkeklerde baskın olan bir özelliktir (2017, s. 39) Bu tip erkekler tıpkı Vatandaş gibi birlikte olacakları kadınları seçerlerken annelerine benzeyen, anne şefkati alabilecekleri kadınları seçerler. Öyle ki o da kendisine annesini ve ablasını çağırıştıran bir kadınla birlikte olur ancak onunla birlikteyken cinsel uyarılma hissetmez. Freud'a göre böyle bir kadın, genç bir erkek annesini nasıl severse öyle sevilir fakat enstest tabusu yüzünden onunlayken cinsel uyarılma neredeyse imkânsızdır (Fink, 2019, s. 51). Vatandaş için de durum böyledir hatta o, kadından tiksindir ve küçükken yaptığı gibi cinsel yakınlaşmanın ardından hemen tuvalete koşar:

Söylemek bile fazla, hiç mi hiç istemiyordum bunu, hiç mi hiç hoşlanmıyordum bu sevişmeden. Hiç değilse başlangıçta, çok aykırı bir şey gibi görüyordum bu yaptıklarımızı, kollarımı, bacaklarımı, ağzımı, kalçalarımı bir sel gibi alıp giden bu deviniler benden doğmuyordu sanki, sanki her şeyimle bir yazgının, anlaşılmaz ve korkunç bir zorbalığın kurbanıydım, karşı koymak elimde değildi. (Yücel, 2012, s. 31)

Gelinen noktada Vatandaş, kadının kokusundan tiksinsen de kadının onunla beraber olması (sıcaklığı) ve annesini/ablasını anımsatan soğan kokusu onun kadından kopamamasına sebep olur. Bu noktada iğrenilen kokunun Vatandaş'ın bilinçdışı arzularını harekete geçirdiği görülür. Öyle ki yetişkinlikte iyi ya da kötü kokulara duyulan şiddetli tiksinti, çocuklukta bu kokulara duyulan hastalıklı bir arzunun izinin sürülebilmesini sağlar (Tridon, 2024, s. 59). Vatandaş'ın hayatında yer alan soğan kokusunun yanında bir de sabun kokusu vardır. Küçüklüğünde anne-ablasının yanından kaçtığı tuvalette burnuna gelen sabun kokusuyla kendisini aralarına almayan çocukları anımsayan Vatandaş, tuvalette içine çektiği sabun kokusuyla kendisini o çocukların aralarına girmiş gibi hisseder. Başka bir deyişle sabun kokusu ona simgesel alanın kapısını açar. O, ilerleyen yıllarda aynı sabun kokusunu nişanlandığı genç kadından da alır. Daha önce değinildiği gibi bu kadın da simgesel uyum sağlamış bir kadındır. Gelinen noktada Vatandaş'ın sabun kokusuyla soğan kokusu arasında kaldığı görülür. Nihayetinde o, iki koku arasındaki tercihinin soğan kokusundan yana kullanır çünkü ona göre simgesel (eski nişanlısı) aldatıcıdır, yalancıdır. Onun bu şekilde düşünmesinin sebebi ise daha sonradan öğrendiği, nişanlısının ona bir plan gereği yaklaşmış olmasıdır. Fakat soğan kokan kadın öyle değildir. O, bütün benliğiyle ve açıklığıyla, hesapsız bir şekilde kendisini Vatandaş'a sunan bir kadındır. Bu durum Vatandaş'ın kendisini huzurlu ve bütünlenmiş gibi hissetmesini beraberinde getirir: “Sevgilimin yüzünde ve bedeninde, yattığım yatağın, döktüğüm terin, giydiğim yemeninin, yediğim soğanın, ayakyollarına yazdığım yazıların, kısacası tüm yaşamımın bütünlüğünü buluyordum, sevgilimin yüzünde ve bedeninde beni aşan bir birliğe eriyordum.” (Yücel, 2012, s. 149).

Nitekim kendisine bu duyguları hissettiren bir kadına karşı sessiz kalamayan Vatandaş, soğan kokan kadınla evlenir.

6. Sonuç

Birçok farklı bakış açısıyla okunması mümkün olan Tahsin Yücel'in Vatandaş romanı, psikolojik gözle bakıldığında sıradan bir bireyin dramını konu alırken; sosyolojik açıdan bakıldığında toplumsal bir çözölmeyi, halk ile iktidar arasındaki uçurumu, iktidar sahibi olabilmek için kurulan oyunları ve ittifakları konu edinir. Yazarın kısa bir hikâyeden yola çıkarak romanlaştırdığı Vatandaş'ın kahramanı Şaban Baş'ın içinde bulunduğu topluma karşı hissettiği yabancılaşma duygusu, romanın ana eksenini oluşturur. Yabancılaşmanın beraberinde getirdiği huzursuzluk karşısında mücadele veren Vatandaş, aradığı huzuru umumi tuvalet kapılarına yazdığı yazılarda ve yaşı geçkin bir kadında bulur. Roman okuyucunun görmediği fakat Vatandaş'ın sözlerinden varlığını hissettiği birine içini dökmesi şeklinde ilerler. Romanın birincil kişi tarafından aktarılması Vatandaş'ın psikolojik durumunun daha iyi bir şekilde görülmesini sağlar ki bu durum romanın psikanalitik edebiyat kuramı ile çözümlenmesini de kolaylaştırır.

Romanın başkahramanı Vatandaş'ın sözlerinden yola çıkarak yapılan inceleme, Fransız psikanalist Jacques Lacan'ın psikanaliz kuramı ışığında yapılmıştır. Bu kuramda Lacan insan psişesini üç ana döneme ayırarak ele alır. Bunlardan gerçek kişi tarafından bir daha ulaşılamayacak, dile getirilemeyecek bir dönemken; imgesel dönem, çocuğun annesi ile yaşadığı ve bir ömür boyu eksikliği hissedilecek/arzulanan bir dönem olarak karşımıza çıkar. Simgesel dönem ise imgesel dönemdeki anne-çocuk ilişkisinin “Babanın Adı” ile son bularak çocuğun toplumun yasalarına tabi olduğu ve bir özne olduğu dönemdir. Simgesel alana uyum sağlayamayan özne, imgesel döneme ulaşma arzusunu daha derinden yaşar ve içinde bulunduğu toplumdan gitgide uzaklaşır. Bu durum bireyin psikotik davranışlar sergilemesini de beraberinde getirir.

Çalışma kapsamında ele alınan romanın kahramanı Şaban Baş'ın da Lacancı simgesel döneme tam uyum sağlayamadığı görülür. İnsanlardan elinden geldikince uzak bir hayat yaşamaya çalışan Vatandaş, kendisine açacağı alanlarla imgesel arzularının peşinden koşar. Bu doğrultuda umumi tuvalet kapılarına yazılar yazar ve kendisine annesini (ablasını) çağrıştıran bir kadınla birlikte olur. Böylece kısmen de olsa imgesel arzularını tatmin etme şansını yakalar ancak doğası gereği tam bir tatminin imkânsız oluşundan dolayı bir yandan da yeni arzu nesneleri aramaya devam eder.

7. Kaynakça/References

- Abrevaya, E. (2017). *Deliliğin tutkusu/tutkunun deliliği*. Bağlam Yayınları.
- Bloom, H. (2008). *Etkilenme endişesi* (F. B. Aydar, Çev.) Metis Yayınları.
- Brenner, L. S. (2024). Melankolide görülen aşırı yaratıcılık (P. Garan, Çev.). D. Hook & S. Vanheule (Eds.), *Lacan depresyon ve melankoli hakkında ne dedi?* içinde (s. 263-296) Axis Yayınları.
- Castanet, H. (2017). *Lacan'ı anlamak* (B. Aslan, Çev.) Encore Yayınları.
- Clero, J. P. (2011). *Lacan sözlüğü* (Ö. Soysal, Çev.) Say Yayınları.
- Fink, B. (2016). *Lacancı psikanalize giriş* (Ö. Ögütçen, Çev.) Encore Yayınları.
- Fink, B. (2019). *Lacan'da aşk* (E. O. Gezmiş ve Z. Oğuz, Çev.). Kolektif Kitap.
- Freud, S. (1997). *Cinsellik üzerine* (S. Budak, Çev.). Öteki Yayınevi.
- Freud, S. (2011). *Uygarlığın huzursuzluğu* (H. Barışcan, Çev.). Metis Yayınları.
- Freud, S. (2017). *Narsizm üzerine ve Schreber vakası* (S. M. Tura ve B. Büyükkal, Çev.). Metis Yayınları.
- Freud, S. (2018). *Psikanalize giriş dersleri* (S. Budak, Çev.). Öteki Yayınevi.
- Green, A. (2018). *Yazı ve ölüm* (N. Demiryontan, Çev.). Metis Yayınları.
- Güngörmüş, N. E. (2021). *Sanatçının kendine yolculuğu*. Metis Yayınları.
- Jirgens, K. E. (2009). Jacques (Marie Emile) Lacan biyografisi. *MonoKL Lacan Seçkisi*, 6(7): 26-47.
- Lacan, J. (2012). *Baba'nın-Adları* (M. Erşen, Çev.). MonoKL Yayınları.
- Lacan, J. (2013). *Psikanalizin dört temel kavramı* (N. Erdem, Çev.). Metis Yayınları.
- Lacan, J. (2022). *Freud'un teorisinde ve psikanalizin tekniğinde ben* (S. Kılıç, Çev.). Metis Yayınları.
- Lawrence, D. H. (2020). *Psikanaliz ve bilinçdışı* (N. Tanç, Çev.). Otonom Yayıncılık.
- Leader, D. (2004). *Mona Lisa kaçırıldı* (H. Akdemir, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Mansfield, N. (2021). *Öznellik* (E. O. Gezmiş, Çev.). Babil Kitap.
- Nasio, J. D. (2012). *Oedipus psikanalizin en önemli kavramı* (C. Coşkan, Çev.). Say Yayınları.
- Özeren, P. L. (2021). Yaratıcılığın kökenleri ve narsisizm. N. Erdem (Ed.), *Narsisizm ve yaratıcılık* içinde (s. 17-20). Yapı Kredi Yayınları.
- Özkan, K. (2001). *Görünmez adam/Tahsin Yücel kitabı*. İş Bankası Yayınları.
- Recalcati, M. (2022). *Sonsuz öpüşme* (Y. Çetin, Çev.). Telemak Yayınları.
- Soysal, A. (2009). Lacan. *MonoKL Lacan Seçkisi*, 6(7), 217-222.
- Sprengnether, M. (2023). *Freud'un yası*. (M. Pekdemir, Çev.) Ayrıntı Yayınları.
- Şen, C. (2015). Cumhuriyet dönemi Türk şiirinde doğa-kültür karşıtlığına/çatışmasına psikanalitik bir yaklaşım. *Turkish Studies*, 10(8), 1891-1916.
- Tridon, A. (2024). *Psikanaliz ve aşk* (B. Ataman, Çev.). Dorlion Yayınları.
- Tura, S. M. (2016). *Freud'dan Lacan'a psikanaliz*. Kanat Kitap.
- Tura, S. M. (2017). *Günümüzde psikoterapi*. Metis Yayınları.

Vanheule, S. (2022). *Psikozun öznesi* (G. Aközügürer, Çev.). Axis Yayınları.

Yücel, T. (2012). *Vatandaş*. Can Yayınları.

Zizek, S. (2011). *Olumsuzla oylanma* (H. Gür, Çev.). İmge Kitabevi.